

יסוד דין אונס ומפתה לשיטת הרמב"ם

א. איתא בכתובות (לט:): ואחד האונס ואחד המפתה בין היא ובין אביה יכולין לעכב. ע"כ. והקשו רוב ראשונים (כגון תוס' שם ד"ה אין לי, ריטב"א שם ד"ה בין היא, ואחרים) אם היא קטנה או נערה היאך מציא איהי מעכבא, דהא יכול אביה לקדשה בע"כ. ותירצו דאה"נ לא מציא מעכבא, ודכוונת הגמ' היינו דכשממאנת, אז מיחייב האונס והמפתה לשלם קנס מ"מ; ותירצו תירוצים אחרים נמי בכה"ג.

מיהו, עי' ברמב"ם (הל' נערה בתולה א:ג): המפותה שלא רצת להנשא למפתה. או שלא רצה אביה ליתנה לו. או שלא רצה הוא לכנוס. הרי זה נותן קנסה והולך לו... האנוסה שלא רצת היא או אביה להנשא לאונס הרשות בידם ונותן קנס. ע"כ.

הרי ס"ל להרמב"ם כפשטות לש' הגמ' דיכולה הבת לעכב. (וכ"ה שי' קמייתא בר"ן – כתובות יד. בדהרי"ף, ד"ה אחד האונס.) והדבר צ"ב.

ונ' לפרש דהרמב"ם ס"ל דשאני קידושי בת שנאנסה או נתפתתה משאר קידושין, דגבי קידושי בת שנאנסה או נתפתתה, יכולה היא למאן אע"פ שאביה רוצה לקדשה, משום דאין קדושי בת שנאנסה או נתפתתה קידושין רגילים ויש להן דינים אחרים. אמנם חילוק זה בין קדושי בת שנאנסה או נתפתתה לשאר קדושין עדיין צריך יתר ביאור.

ע"ע ברמב"ם שם בענין מפותה: ואם רצו וכנסה אינו משלם קנס אלא כותב לה כתובה כשאר הבתולות. ע"כ. והנה הקשו על דברי הרמב"ם (ע' מל"מ שם ד"ה ואם רצו), שהרי בת זו השתא בעולה היא, שכבר נתפתתה, והיאך תינשא אח"כ ותקבל כתובת מאתים של בתולה?

ונ' לתרץ דס"ל להרמב"ם דאונס ופתוי מהווין תחילת חלות אישות, דהאב והבת יכולין לבטל ע"י מיאונן. תחילת חלות אישות זו משמשת כהקדמה לאישות גמורה, אם רוצים אח"כ להנשא. להכי ס"ל להרמב"ם דיש למפותה כתובת בתולה, דהא היתה בתולה כשהותחלה יחס האישות בינה למפתה. (והגם שלא היתה בתולה בשעת נישואין, לא איכפת לן, דמשמע מהגמ' דהמתקדשת בביאה כתובתה מאתים, משום שהיתה בתולה

בשעת אירוסין, דאזלינן בתר תחילת האישות, וכן פשטות לש' הרמב"ם בהל' אישות (ז:). ה"נ בענין מפותה, שהיתה בתולה בשעת תחילת יחס אישותה עם המפתה, שכתובתה מאתים.)

עפ"ז מובן שפיר אמאי יכולה הבת לעכב ולא להינשא למפתה אפי' בלי מיאון אביה, שהרי מיאונה כאן נוגע לחלות תחילת אישות שחלה בשעת פיתוי; כיון דחלות תחילת אישות דפיתוי נתהווה בלי השתתפות אביה, יכולה הבת לבטלה ג"כ לבדה.

ויל"ב יתר בשי' הרמב"ם, שהרי חידוש נפלא לכאורה יוצא מדבריו. ע"ע בלישני' התם בהל' נערה בתולה: המפותה שלא רצת להנשא למפתה... או שלא רצה הוא לכנוס. הרי זה נותן קנסה והולך לו ואין כופין אותו לכנוס. ואם רצו וכנסה אינו משלם קנס אלא כותב לה כתובה כשאר הבתולות. אבל האנוסה שלא רצת היא או אביה להנשא לאונס... רצתה היא ואביה ולא רצה הוא כופין אותו וכנוס... ע"כ. הנה לא כתב הרמב"ם שהמפתה והמאנס מקדש ונושא אותה; כתב רק שישא/יכנוס. (והנה הראשונים האחרים כתבו בפשיטות שצריכה קידושין קודם נישואין. ע"ש בתוס' שם ד"ה אין לי, ובש"מ שם בשם הר"י ד"ה אין לי, וברשב"א שם, וכדומה.)

ועי' בקידושין (מו): תנינא מהר ימהרנה לו לאשה שצריכה הימנו קידושין. ע"כ. ופי' הגמ' התם מימרא זו בין לענין שפיתה לשום אישות בין לענין שפיתה שלא לשום אישות. מיהו, לא הביא הרמב"ם מימרא זו כלל, ומשמע דס"ל דלא קיי"ל כוותה. (ודוק נמי ממימרא זו דס"ד דלא בעינן קידושין בענין אונס ופיתוי, וקמ"ל מימרא זו דכן בעינן.)

ע"פ המובא כאן והנתב' לעיל, נ"ל דס"ל להרמב"ם דכיון דחלה ע"י אונס ופיתוי תחילת חלות אישות, חלו נישואין אח"כ בלי קידושין. ומיאון האב או הבת קודם נישואין מבטל את תחילת חלות אישות זו, ואחר מיאון א"א להינשא א"כ יש קידושין תחילה; מיהו ככה"ג עברו ונתבטלו כל דיני נישואין של אונס ופיתוי, ואין כופין המאנס להינשא לה אם אינו רוצה, וכתובתה מהמפתה היינו רק מנה, וכו'.

ב. הנה ביאר מרן הגר"ח הלוי בחידושיו על הרמב"ם (הל' נערה בתולה ב:יג) דס"ל להרמב"ם דתשלומי בושת ופגם נתחייבין לבת, ודאביה זוכה בהן בתורת כל שבח נעורים לאב, כלש' הרמב"ם שם בהל' יד, ודהראב"ד ס"ל דתשלומי אונס ומפתה נתחייבין ישיר לאב. ביאר מרן הגר"ח דלהכי כתב הרמב"ם שם בהל' יג דהבת יכולה לתבוע כל תשלומי

אונס ומפתה, משום דהתשלומים נתחייבין לה, אבל הראב"ד כתב שם שאינה בת תביעה, והיינו משום דהתשלומים נתחייבין ישיר לאביה.

ו' דאיכא לאקשוויי טובא על ביאור זה בשו"ת הרמב"ם. ע"ש ברמב"ם בהל' ד-ו: כיצד שמין הבושת. הכל לפי המבייש והמתבייש שאינו דומה המבייש נערה חשוכה וממשפחה מיוחסת למבייש קטנה ענייה... ולפי זה רואין הדיינין מעלתה ומעלתו ושמין כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה ליתן ולא יארע להן דבר זה מאדם וכמוהו חייב לשלם... צער לפי קטנותה ובנין גופה ולפי שניו וגופו אומדין כמה האב רוצה ליתן ולא תצטער זו מזה ויתן. עכ"ל. הנה קבע הרמב"ם שחייבי בושת וצער שייכים ישיר לאב, ושתשלומי בושת הם בשביל בושת אבי הנערה ומשפחתה. כל זה לכאורה סותר את ביאורו של הגר"ח הלוי. וצ"ע.

ע' בפיה"מ לכתובות מו: ד"ה האב זכאי בבתו בקדושה בכסף בשטר ובביאה: אלו הענינים שהאב זכאי בהם כל זמן שבתו נערה לפי שנאמר (במדבר ל) בנעוריה בית אביה ובא בקבלה כל שבח נעורים לאביה אבל משתבגור אין לאביה בה רשות ואין לו דין עליה כלל. עכ"ל. וע"ש בגמ', דילפינן מדרשת כל שבח נעורים לאביה את כח האב לקדש את בתו וגם שמקבל האב את כסף הקידושין מהמקדש. והגם שמסקנת הגמ' כאן אינה כן, דלא ילפינן מדרשת כל שבח נעורים לאביה את כח ובעלות האב בקידושי בתו, ס"ל להרמב"ם דכן ילפינן את כח ובעלות האב בקידושי בתו מדינא דכל שבח נעורים לאביה.

עפ"ז צ"ל דהרמב"ם ס"ל דאין דינא דכל שבח נעורים לאביה יסוד של קבלת תשלומי בתו, אלא הריהו יסוד של בעלות האב בזכויות בתו, דכמו דילפינן מדין כל שבח נעורים לאביה שיכול האב לקדשה (אפי' בע"כ), דהוא דין בעלות האב על זכויות קידושיה, ה"נ בענין תשלומי בושת ופגם, שמקבלן האב מחמת בעלותו בזכויות קבלתן.

השתא מובן שפיר אמאי ס"ל להרמב"ם דחייבי בושת וצער שייכים ישיר לאב, ושתשלומי בושת הם בשביל בושת אבי הנערה ומשפחתה, והיינו משום שיש לאב בעלות על זכויות קבלת תשלומין אלו, ולהכי נעשות התשלומין ממש לאב, בתורת בית אביה. אולם כיון שתשלומין אלו נתחייבו לבת, הגם שאין לה זכות קבלתן, הריהי יכולה לתבוע אותן בב"ד.

תנן בכתובות (לח.): נערה שנתארסה ונתגרשה רבי יוסי הגלילי אומר אין לה קנס ר"ע אומר יש לה קנס וקנסה לעצמה. עכ"ל. וקיי"ל כר"ע דמתניתין. וע' ברמב"ם (שם הל' טז): הבת שנתארסה ונתגרשה קנסה

לכדו לעצמה. ע"כ. הנה פסק דבושת ופגם (וצער בענין מפותה) הווי לאב. מיהו, פסק הרא"ש (כתובות ג:ה) דבושת ופגם (וצער בענין מפותה) ג"כ לעצמה, "משום דלענין גביית האב יש לבושת ופגם דין קנס משום דאיתקוש לקנס..." ונ' מדברי הרא"ש שם דס"ל דילפינן דבושת ופגם לאביה (בענין שלא התארסה ונתגרשה) משום דאי בעי מסר לה למנוול ולמוכה שחין, כפשטות לש' הגמ' (שם מ:).

ונל"ב דפלוגתת הרמב"ם והרא"ש תליא אדין זכות האב בבושת ופגם. כיון דס"ל להרא"ש דבושת ופגם נתחייבין לנערה אלא דהווי לאביה משום דאי בעי מסר לה למנוול ולמוכה שחין, דהיינו ששייכים לאב מחמת שליטתו עליה, ע"כ בענין שהוסרה שליטתו מעליה במקצת (כיון שנתארסה ונתגרשה) ואז קנסה לעצמה, ה"ה לענין בושת ופגם. מיהו, כיון דס"ל להרמב"ם דהאב זכאי בבושת ופגם משום דיש לאב בעלות על זכויות קבלתן, אין הסרת שליטתו מעליה במקצת מעלה או מורידה, ובושת ופגם עדיין משתלמים לו, ורק קנסה, דגזרה תורה שמקבלת היא אותו בענין שנתארסה ונתגרשה, משתלם לה.

ג. ע"ע ברמב"ם (שם הל' י): וכל בת שאין לה קנס כך אין לה לא בושת ולא פגם אם נתפתתה וכן אם נאנסה חוץ מבוגרת וממאנת ושוטה וחרשת. עכ"ל. וע"ש בכסף משנה: כתב הטור (סי' קעז) על דברי רבינו איני מבין דבריו במה תלוי צער ובשת ופגם בקנס דאע"פ שאין להן קנס למה לא יהא להן שאר דברים. ובאמת גם בעיני יפלא וצריך עיון. ע"כ.

הנה ס"ל להטור ולהכ"מ דמעשי אונס ופיתוי נגדרים כחבלה, וע"כ אפי' בענין שאין חיוב קנס, כגון שהנערה היתה בעולה קודם האונס ופיתוי, מ"מ מיחייב בבושת ופגם, שהרי ביישה ופגמה האונס או המפתה. מיהו, שי' הרמב"ם צ"ב, דאמאי ס"ל דפטור?

הנה פסק הרמב"ם (שם הל' יא) שאם אנס בוגרת וממאנת (בתולה) חייב לשלם בושת ופגם וצער, אע"פ שפטור מקנס. מיהו, פשיטא דאם אנס בעולה, פטור מן הכל. ונל"ב דהיינו משום דס"ל להרמב"ם דאי הויא הבת בעולה, אין כאן מעשה ביאת אונס ופיתוי, דרק היכא דיש חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי מיחייב, וכשיש חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי, הגם שפטור מקנס כגון בענין שהיא בוגרת, עכ"פ חייב בבושת ופגם וצער, שהרי חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי מחייב את כל תשלומי אונס ומפתה השייכים. ופליגי הטור והכ"מ, וס"ל דיסוד חיוב אונס ומפתה אינו חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי, אלא דיסוד חיובן היינו דין נזק וחבלה; ע"כ כל

בת שאין לה קנס, מ"מ יש לה בושת ופגם וכו' בתורת חבלה, דלא תליין חיובי אונס ומפתה אחרות מעשה ביאת אונס ופיתוי. מיהו, ס"ל להרמב"ם דאין לבושת ופגם וצער דין תשלומי חבלה, אלא הריהן חיובים חדשים דנתהווין ע"י חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי.

נתבאר לעיל דס"ל להרמב"ם דביאת אונס ופיתוי מהווה תחילת חלות אישות. ואתי שפיר כפי הנתבאר כאן, דהרמב"ם ס"ל דחלות מעשה ביאת אונס ופיתוי מהווה חיובי קנס, בושת ופגם וצער; ה"נ ס"ל דחלות מעשה ביאת אונס ופיתוי מהווה תחילת חלות אישות.

ע"ע ברמב"ם שם (הל' טו): מפותה או אנוסה שלא תבעה עד שבגרה או עד שנשאת או עד שמת האב הרי הארבעה דברים או השלשה שלה. והשיג הראב"ד: א"א השלשה במפותה אם מת האב למה וכי יורשת אביה היא. עכ"ל. והרבה ראשונים אחרים (עי' בריטב"א לכתובות מא: ד"ה אם) ס"ל נמי כהראב"ד, דכיון דחיובי בושת ופגם וצער הוו ממונא ולא קנסא וע"כ חלו מיד בשעת מעשה ולא בשעת העמדה בדין, כשמת האב קודם העמדה בדין, הרי נתחייבו בושת ופגם וצער אז לאחים, ואין הבת מקבלת אותן. מיהו, התוס' (שם ד"ה לא הספיקה) ועוד כמה ראשונים ס"ל כשי' הרמב"ם, דבכל התשלומין דאונס ומפתה, אע"ג דבושת ופגם וצער הוו ממונא, אזלינן בתר שעת העמדה בדין ונתחייבו כולן אז, וע"כ שפיר מקבלת הבת את כל הג' או הד' תשלומין כשמת האב קודם העמדה בדין.

ונ"ל דפליגי הראשונים כאן בענין יסוד דין חיוב אונס ומפתה, כפלוגתת הרמב"ם והטור דנתבא' לעיל. הנה החיוב העיקרי של אונס ומפתה הוא קנס, שהוא בשביל העינוי או הנאת שכיבה (עי' בגמ' מ: וברש"י שם), ובושת ופגם וצער ניתוספין לקנס. אם חיובי בושת ופגם וצער באים בתורת חבלה, לא שייכי בעצם לקנס וחלו בפני עצמן בשעת מעשה החבלה כשאר ממונא. זוהי שי' הראב"ד ודעימי'. מיהו, אי אמרינן דנתהוו חיובי בושת ופגם וצער ע"י חלות מעשה ביאת אונס ופיתוי בתורת חיובים חדשים ואינם בתורת תשלומי חבלה, שפיר אזלי בהדי קנסא, דהוא החיוב העיקרי של אונס ומפתה, וע"כ נתחייבו כל התשלומים רק בשעת העמדה בדין. זוהי שי' הרמב"ם והתוס'.